

”förbättra” sig själva, så att deras förmåga att uppleva lycka blir oerhört mycket större än människors. Att människorna har gått under skulle då kanske inte vara mer katastrofalt än att neandertalarna och andra ”förmänniskor” har gått under för länge sedan. Ur hedonistisk synpunkt vore det snarare bingo!

LARS BERGSTRÖM

Klimatetik: Rättvisa, politik och individens ansvar

Bengt Brülde och Göran Duus-Otterström

Thales 2015. 319 s. ISBN 978-91-7235-099-1

Bengt Brülde och Göran Duus-Otterströms *Klimatetik: Rättvisa, politik och individens ansvar* är, så vitt jag vet, den första bok skriven på svenska om det relativt nya fältet klimatetik. Den etiska dimensionen av klimatfrågan har dock diskuterats sedan tidigt 90-tal då klimatfrågan blev en politisk angelägenhet av stor dignitet. Till exempel har de etiska principer som återfinns i FN:s klimatravverk (UNFCCC) varit föremål för diskussion åtminstone en gång om året inför och under de internationella klimatförhandlingarna. Klimatetik, vilket kan sägas kombinera politisk filosofi och tillämpad etik, har perifert följt med i diskussionerna, trots att det först senaste tio åren tagit form som ett eget akademiskt ämne, skilt från t.ex. miljöetik. Tidpunkten för boken kan, på ett sätt, tyckas lämplig i detta sammanhang, då den släpptes bara månader innan klimatförhandlingarna i Paris vilka resulterade i ett nytt internationellt klimatavtal som ska ersätta Kyotoprotokollet. Samtidigt oläglig då boken ju därmed precis missar möjligheten att reflektera över vilket utrymme Parisöverenskommelsen lämnar åt klimatetiken.

Helhetsomdömet är att Brülde och Duus-Otterström på ett utförligt och, med någon reservation, pedagogiskt sätt sammanfattar diskussionerna kring klimatetik. Mina invändningar rör framför allt dess normativa anspråk. Brülde och Duus-Otterström beskriver boken som en ”opinionated guide”, med vilket de menar att de också tar ställning, uttrycker åsikter och försöker övertyga. Mitt huvudsakliga problem är att jag är långt ifrån övertygad om att fältet klimatetik har funnit rätt fokus. Jag hade önskat att författarna tagit tillfället i akt och fört en mer kritisk diskussion kring vad klimatetik är och bör vara. Problemet är alltså inte att boken inte väl sammanfattar diskussionen kring klimatetik – det gör den som sagt – utan att den därigenom reproducerar en föreställning om hur klimatetik bör bedrivas som är långt ifrån självklar, särskilt i ljuset av Parisöverenskommelsen. Jag återkommer snart till kritiken, men börjar med att sammanfatta bokens innehåll.

Boken kan sägas bestå av två huvuddelar: den ena handlar om klimatförändringarna utifrån ett politiskt perspektiv och den andra antar individens synvinkel. I den första delen, som Duus-Otterström är ansvarig för, diskuteras de internationella klimatförhandlingarna, dess historia och framtida utsikter, samt frågor om internationell och intergenerationsrättvisa i relation till klimatfrågan. Brülde är ansvarig för den andra delen, i vilken diskussionen främst handlar om individuella moraliska skyldigheter i relation till klimatförändringarna, men också frågan om vad (om något) en omställning till ett mer hållbart samhälle kan tänkas kosta i termer av individuellt välbefinnande. De två delarna binds löst samman av en, gemensamt författad, introduktion, där den vetenskapliga bakgrunden, som brukligt, sammanfattas, samt ett kort avslutande kapitel som ger argument för ett ledarskap i omställningen som även ett litet land som Sverige kan ha skäl att agera på. Att författarna på detta sätt delat upp ansvaret sinsemellan är fullt förståeligt, men leder samtidigt till en del frågetecken. De två delarna är disparata och saknar en helt tydlig relation. Det finns förvisso vissa interna referenser bakåt, där de senare kapitlen relaterar till de tidigare, men inga i andra riktningen. Det finns även vissa metodologiska antaganden som skiljer dem åt. Frågan kan ställas: vad har de två delarna gemensamt bortsett från det faktum att det råkar vara två diskussioner som präglar det begynnande fältet klimatetik? Finns det någon genomgående tes, argument eller position som Brülde och Duus-Otterström vill övertyga läsaren om genom boken som helhet så har den tyvärr gått mig förbi.

Nu till några mer detaljerade kommentarer, både av sammanfattande och kritisk karaktär. Introduktionskapitlet är ambitiöst och uttömmande utifrån vad man kan förvänta sig i en bok om klimatetik. Författarna går igenom den vetenskapliga bakgrunden, projektioner och scenarion samt vilka värden som är utsatta för ett hot. Det sistnämnda hänsynstagandet beskriver de som kapitlets enda filosofiska fråga, vilken därmed ägnas mer uppmärksamhet. Men diskussionen förvirras av följande påstående: ”Denna fråga är flitigt diskuterad inom miljöetiken och kan därför behandlas ganska kort här” (s. 28). Vilka slutsatser kan dras av det? Även om frågan om moralisk ställning diskuterats inom miljöetik under lång tid har diskussion knappast mynnat ut i en tydlig enighet. Dessutom antar Brülde och Duus-Otterström, likt de flesta andra inom klimatetik, trots allt en antropocentrism i de fortsatta resonemangen, vilket väcker frågan: behöver vi en precis specifikation över vilka värden som är hotade av klimatförändringarna alls?

Kanske är problemet mer generellt. Brülde och Duus-Otterström argumenterar i flera passager för att vi behöver mer precisa studier över vilka de exakta kostnaderna av klimatförändringarna är, t.ex. i termer

från hälsoekonomi som QALY (dvs. "quality-adjusted life years"). De skriver att det är "uppenbart att vi behöver ett mått av denna typ" (s. 40). Men är det så självklart att en moralisk analys av klimatförändringarna fordrar precisa kostnadsnyttokalkyler? Flera av de resonemang som författarna för i boken (t.ex. kapitel 8) verkar inte stå och falla med sådana kostnadsspecifikationer. Författarnas ambition att introducera precision, t.ex. tabellerna för koldioxidutsläpp uppdelat mellan världens stater i både absoluta tal och per capita, har förvisso ett pedagogiskt värde. Men att den moraliska dimensionen av klimatförändringarna är avhängig precisa kostnadskalkyler blir jag inte övertygad om.

Den viktigaste poängen i introduktionskapitlet är i stället den om att det vore önskvärt att den politiska målsättningen för skadliga klimatförändringar sattes i koncentrationstermer snarare än temperaturtermer, dvs. en viss halt av växthusgaser i atmosfären snarare än en viss temperatur. En poäng som för övrigt vore intressant att relatera till vad som i vissa kretsar lyftes fram som ett stort framsteg med Parisöverenskommelsen, dvs. att temperaturmålet justerades från 2° till 1,5° C: i vilken mening är detta ett framsteg?

Kapitel två till och med fem är relaterade genom att de behandlar de två huvudsakliga rättvisedimensionerna av klimatförändringarna: den potentiella orättvisan mellan generationer samt att såväl hanterandet som icke-hanterandet av den intergenerationella dimensionen riskerar att skapa och förstärka orättvisor mellan fattiga och rika stater idag. Jag hade föredragit en disposition där den intergenerationella dimensionen först avhandlats. Det hade kunnat konkretisera vad Brülde och Duus-Otterström avser med "den totala klimatbördan" (s. 78), i stället för som nu låta det vara ett helt abstrakt begrepp som täcker alla nödvändiga handlingar för att nå ett önskvärt klimatmål. Författarna noterar i introduktionen att bestämma en målsättning i klimatpolitiken (t.ex. en viss total koncentration eller en viss nivå på tillflödet av växthusgaser i atmosfären) är en essentiellt normativ fråga, därmed en som inte fullt ut kan bestämmas av vetenskapen. Men jag är inte helt klar över hur Brülde och Duus-Otterström tänker sig att den totala klimatbördan ska bestämmas; vilken är t.ex. relationen till de abstrakta filosofiska principerna utilitarism, intergenerationell prioritet, intergenerationell egalitarism, intergenerationell sufficientarism som diskuteras i kapitel fem? Slutsatsen där, att var och en av principerna stödjer en kollektiv plikt "att hejda allvarliga klimatförändringar", tycks inte mindre abstrakt än talet om den totala klimatbördan. Frågan kvarstår om hur stora kostnader dagens generation är skyldig att ta på sig på grund av klimatförändringarna? Och hur kan klimatetiker bäst främja dagens beslutsfattare som står inför problemet att inkorporera långsiktiga och osäkra effekter?

Anta att den totala klimatbördan kan ges en rimlig specifikation. Brülde och Duus-Otterström tänker sig då, liksom de flesta andra klimatetiker, att vi kan diskutera hur den idealt bör fördelas mellan världens stater, vilka moraliska principer som skulle reglera deras agerande under antagandet att de agerar samvetsgrant. Utifrån en sådan utgångspunkt presenterar Brülde och Duus-Otterström pedagogiskt de moraliska principer som diskuterats inom klimatetiken, vilka är generella rättvisepinciper av slaget ”den som orsakar skadan ska betala”, ”den som har möjlighet ska betala”, ”den som dragit fördelar av problemet ska betala”. Med hjälp av tankeexperiment och generella rättvis intuitioner arbetar de sig fram till en förfinad teori, vilken är densamma som Simon Caney (2010) förfäktar. I korthet består teorin av två principer: (1) de som släpper ut växthusgaser utöver vad som krävs för att tillgodose grundläggande behov är primärt skyldiga att bära en proportionell kostnad, (2) den återstående kostnaden bör bäras av rika stater och framför allt de vars rikedom är ett resultat av en orättvisa. Det är en teori som bäst uppfyller de krav Brülde och Duus-Otterström satt upp: den förklarar flest rättvis intuitioner samt fördelar hela klimatbördan.

Det är tänkbart att Brülde och Duus-Otterström teori skulle kunna preciseras med statistik över växthusgasutsläpp samt nationellt välstånd och att världen därefter antog ett juridiskt bindande avtal där alla stater gjorde sin beskärda del av den totala klimatbördan. Men det verkar inte som de föreställer sig en sådan utveckling. I kapitel fyra, med titeln ”Det globala avtalet”, diskuteras i stället i huvudsak olika politiska kompromisser, övergångsbestämmelser samt utsläppshandel och koldioxidkompensation. Brülde och Duus-Otterström ställer sig positiva till många av dessa delar av ett tänkbart klimatavtal – inte av moraliska skäl, men väl av ”pragmatiska skäl”, och för att det ger ”det mest rimliga svaret”.

Vi kommer nu till vad jag ovan benämnde som ett problematiskt fokus för klimatetiken. Problemet i korthet är att det uppstår ett (alltför) stort glapp mellan etiska rekommendationer från klimatetiken och den politiska diskussionen kring vad som kan och bör göras. Brülde och Duus-Otterström tycks inte se detta som ett problem, i stället skriver de: ”Frågan om vilken fördelning av klimatbördorna som är mest rättvis har till exempel inget att göra med varför stater handlar som de gör” (s. 69). De frikopplar alltså etiken helt från klimatpolitiken: det har ingen betydelse vilka intressen och hänsynstagande som är viktiga för enskilda stater eftersom det finns en rättvis bördofördelning som inte är känslig för sådana fakta. Klimatetiken ska inte anpassas inför faktiska förutsättningar, då den i så fall riskerar att bli mindre än idealt rättvis, utan bör i stället sättas upp som ”mål eller kompassriktning”.

En första fråga är varför målen för klimatpolitiken ska sättas oberoende av relevanta aktörer och intressen? Ett alternativ är att utgå ifrån de etiska principer som redan är en del av FN:s klimatramverk. För det andra med Parisöverenskommelsen tar en ny klimatregim nu form, som förvisso, liksom Brülde och Duus-Otterström noterar, har varit under utveckling sedan det misslyckade mötet i Köpenhamn 2009. Hädanefter kommer utsläppsminskningar framför allt ske som ett resultat av att stater individuellt och frivilligt förpliktar sig till dem, snarare än genom någon ovanifrån mekanism, så som ett genomdrivbart juridiskt avtal. Det är inte slutet för den etiska dimensionen – det finns gott om utrymme för att moraliska hänsynstaganden kan påverka staters ambitionsnivåer – men kanske för idén om att klimatpolitiken kan implementera ett oberoende moraliskt ideal, så som de två principerna i Caneys teori vilken Brülde och Duus-Otterströms förespråkar. Man kan t.ex. diskutera huruvida det är ett rimligt krav på en klimatetisk princip (eller teori) att den fördelar den totala klimatbördan? Borde vi kanske öppna upp för mer pluralism, även till priset av en partiell och ofullständig teori?

Jag tror att Brülde och Duus-Otterström håller med om att fler hänsynstaganden måste vägas in för att nå ett helhetsomdöme om vad som bör göras, åtminstone tycks kapitel fyra antyda så. Men även om de noterar att andra saker är av betydelse till det ”mest rimliga svaret”, så bygger diskussionen på en strikt, och för mig oklar, distinktion mellan moraliska och pragmatiska skäl. Vad är det som ger vissa anspråk en moralisk legitimitet som andra saknar trots att de också behöver tas hänsyn till? Förutom att detta är begreppsligt otydligt, så finns det eventuellt också moraliska problem med att sortera in för många hänsynstaganden som pragmatiska. Ett exempel rör Brüldes och Duus-Otterströms diskussion av utsläppshandel, där de argumenterar att vi bör vara pragmatiska, t.ex. att det inte spelar någon roll var utsläppsminskningar sker. Ett sådant resonemang reflekterar inte den moraliska kritik som finns mot liknande marknadsmekanismer, t.ex. bland ursprungsfolk, vilket inte bara gör dem mindre politiskt framkomliga utan också ifrågasätter dess moraliska legitimitet (behovet av icke-marknadsbaserade verktyg är för övrigt del av Parisöverenskommelsen: artikel 6.8 och 6.9).

Kapitel sex är (tillsammans med kapitel åtta) bokens mest originella bidrag till klimatetiken: en empiriskt orienterad diskussion om relationen mellan lycka och livsstil ur ett klimatperspektiv. Detta sker utifrån, det rimliga antagandet, att klimatförändringarna inte enbart kan lösas genom teknikutveckling utan också kommer kräva vissa livsstilsförändringar. Frågan är då, för det första: vilka är de *sannolika* (positiva eller negativa) effekterna på lycka av en klimatomställning? Brülde och Duus-Otterström skiljer förtjänstfullt ut en andra fråga: är det *möjligt* att leva

ett lyckligt liv, utan att belasta klimatsystemet med mer än ens beskärda del? De argumenterar övertygande för att distinktionen mellan det möjliga och det sannolika är viktig. Till exempel genom att påpeka att trots att det är möjligt att konsumera på en låg nivå (och därmed bidra till färre klimatutsläpp) och samtidigt vara lycklig, så leder minskad konsumtion sannolikt till en lägre lyckonivå (åtminstone temporärt). Kapitlet slår hål på många ogrundade föreställningar och ger en nödvändig empirisk förankring till den klimatetiska diskussionen. Jag har bara två randanmärkningar. Den första är att jag saknar referenser till de studier som gestikuleras mot. Den andra rör slutsatsen av kapitlet, som är att vi inte kan rättfärdiga en klimatomställning politiskt genom argumentet att den också leder till ökad lycka. I stället, tänker sig Brülde och Duus-Otterström, behöver vi komplettera med moraliska skäl. Det är en rimlig hypotes, men skulle också kunna kompletteras med en undersökning av "socialt kapital" som en nyckel till mer altruistiskt handlande (jfr Putnam 2000; Haidt 2012).

Inför läsningen av de kommande tre kapitlen, sju till nio, som samtliga behandlar frågan om individuella klimatskyldigheter, var jag något skeptisk. Är en sådan diskussion tillräckligt intressant för att ta så mycket utrymme i anspråk? Är det ens en meningsfull idé? Mitt tvivel rör inte bara möjligheten att grundlägga individuella skyldigheter, utan mer fundamentalt klimatfrågans rumsliga och tidliga karaktär som utmanar hur vi förstår moral, oavsett vilken specifik teori vi omfamnar. Skälet till min skepticism härrör från att jag har svårt att se hur individuella moraliska hänsynstaganden kan direkt relateras till klimatproblemet, utan att gå vägen via kollektiva gemenskaper så som medlemskap i en stat. Dessutom har diskussionen om individuella klimatskyldigheter allt som oftast förts utifrån utilitaristisk utgångspunkt där individer antas stå under generella skyldigheter att göra världen så bra som möjligt, vilket leder till frågor så som om att avstå från att flyga förbättrar världen. Det är måhända ett intressant teoretiskt problem att utveckla en utilitaristisk teori som kan redogöra för det moraliska ansvaret för individuella utsläpp av växthusgaser i relation till de skadliga klimatförändringarna, trots den insignifikanta och oklara orsaksrelationen. Men är det blott ett "filosofiskt" problem, eller kan en sådan diskussion också ge ett relevant bidrag till vardagsmoralen?

Även om diskussionen till en början, i kapitel sju, inte övertygar mig om att individuella klimatskyldigheter är praktiskt betydelsefulla, så ger den ett annat bidrag: den fungerar som en verkstad, eller praktisk applikation, för abstrakta teoretiska diskussioner, vilket säkert kan visa sig viktigt. Brülde och Duus-Otterström visar på ett förtjänstfullt sätt hur frågan kan relateras till såväl Parfitts (1984) "fem misstag i den moraliska

matematiken” som till Brad Hookers (2000) regelutilitarism. Brülde och Duus-Otterströms ansats här ger en teoretisk förfining till de grovkorniga och schematiska bidrag som präglat den hittillsvarande diskussionen. Diskussionens inramning med R. Eugene Bales (1971) klassiska distinktion mellan riktighetskriterium och beslutsmetod kan förvisso ifrågasättas (vilket Brülde och Duus-Otterström också gör, trots att de väljer att använda den som analytiskt verktyg).

Kapitel åtta skingrar mitt tvivel. Här visar Brülde och Duus-Otterström varför idén om individuella klimatskyldigheter har en vidare relevans än utilitaristisk teori (trots att de envisas med att i vissa passager knyta tillbaka till det snävare sammanhanget). Frågan här blir ”vilka grupper och vilket slags delaktighet i vilka kollektiva beteenden som är sådana att man som individ kan bli medansvarig i kraft av att man tillhör gruppen i fråga eller i kraft av att man är delaktig i beteendet i fråga” (s. 216). En sådan inramning är intressant för att den återvänder till en beskrivning av individen som medlem i olika kollektiv, snarare än som den atomistiska abstraktion som utilitarister ofta presenterar. Med dess hjälp, samt med valda delar av den filosofiska litteraturen om global rättvisa, diskuterar Brülde och Duus-Otterström vad som menas med delaktighet eller att ge ett bidrag (vilket inte måste förstås kausalt) till en skadlig praktik. En praktik förstås här som ett antingen formellt eller informellt regelstyrt beteende, dvs. som en uppsättning samhälleliga eller kulturella normer (t.ex. att ta bilen till jobbet). Även om individuella handlingar svårligen kan visas vara skadliga i klimatfallet, så är det tydligt att praktiker, det vill säga regler för aggregerade handlingar kan ge upphov till skada.

Brülde och Duus-Otterström argumenterar övertygande för vad de kallar ”moralisk nedsvärtning”, vilket är ett i sammanhanget relevant alternativ till moraliskt ansvar. Graden av moralisk nedsvärtning, tänker de sig, bestäms av bidragets storlek i relation till de skadliga praktikerna. Brülde och Duus-Otterström för här en intressant och sofistikerad diskussion om t.ex. hur ett relevant icke-kausalt bidrag kan förstås (t.ex. som en symbol eller uttryck för en negativ attityd) samt om dess normativa implikationer (t.ex. att ta avstånd från eller reformera en skadlig praktik). Med dessa diskussioner blir kapitel åtta en av bokens stora behållningar. Resonemangen förtjänar att byggas vidare på samt att lyftas tillbaka till den internationella akademiska arenan.

Även om Brülde och Duus-Otterström alltså övertygat mig om att individuella klimatskyldigheter är en intressant idé lyckas de inte upprätthålla mitt intresse genom också det tredje kapitlet på samma ämne. Jag finner kapitel nio delvis repetitivt och i den mån nya frågor tas upp så är det oftast på ett ostrukturerat och otillfredsställande sätt. Kapitlets övergripande fråga är vad vi bör göra förutom att minska våra utsläpp (en skyldighet

som redan argumenterats för). Genom relativt utdragna, men samtidigt svepande, resonemang landar de till slut i att vi framför allt bör verka för politiska lösningar. Det underliggande antagandet verkar återigen vara en generell "världsförbättrarskyldighet", vilket leder till spekulationer om vilka handlingar som har högst förväntad nytta (t.ex. är det bättre att gå med i Naturskyddsföreningen än att ställa av bilen?), men samtidigt är de noga med att inte vara alltför specifika. Den enda tydliga normativa rekommendationen tycks vara att "rösta grönt". En uppmaning som jag för övrigt inte är helt klar på vad den innebär: är jag t.ex. moraliskt skyldig att rösta på miljöpartiet? Vad har det för alternativkostnad? Tänk om jag då ger mandat till friskolor som jag har moraliska skäl att inte vilja. Eller borde jag kanske rösta på liberalerna eftersom de är tydliga förespråkare för den relativt klimatvänliga energikällan kärnkraft?

Kanske hade det varit bättre att ge större utrymme till de frågor som nu diskuteras helt kort på slutet av kapitel nio, nämligen rörande vilket ansvar andra (utöver stat och individ) agenter har i relation till klimatfrågan. Resonemangen här är lovande, t.ex. genom att de visar på ett svängrum för moraliskt handlande för företag och myndigheter som måhända är större än vad vanligtvis antas. Slutsatsen, att dessa aktörer bör göra vad de kan så länge kostnaderna är rimliga och det är förenligt med deras uppdrag, är förvisso föga överraskande, men inte desto mindre intressant.

I det korta avslutande kapitlet behandlas frågan om ledarskap som en lösning på det globala samordningsproblemet som klimatförändringarna utgör. Brülde och Duus-Otterström tänker sig att den låsta situationen skulle kunna lösas genom att någon eller några stater går före och visar vägen genom att ensidigt anta en ambitiös klimatpolitik. Tankarna går här till det bilaterala avtalet om en förhöjd klimatambition som Kina och USA slöt för inte alltför länge sedan. Men Brülde och Duus-Otterström argumenterar för att också en liten och relativt obetydlig stat som Sverige skulle kunna agera på dessa skäl. Vidare att svenskt klimatledarskap, t.ex. genom en kostsam tekniksatsning som inte i huvudsak kommer gynna svenska skattebetalare utan framtida generationer och utvecklingsländer, skulle kunna rättfärdigas som "effektivt" och "rimligt", trots att det är potentiellt orättvist eftersom andra länder kan åka snålskjuts på det. Det kan tilläggas att med avseende på många investeringar så finns det så klart också en mängd egenintresserade skäl som gör dem ekonomiskt rationella, även på kort sikt. Svårare är om teknikutveckling inte är tillräckligt utan att det dessutom behövs, som Brülde och Duus-Otterström signalerade tidigare i boken, uppoffringar av levnadsstandard. Vem vill gå före då?

Några avslutande, och må hända mer petiga, kommentarer. Likväl som jag är tacksam för att författarna översätter diskussionen om klimatetik till svenska språket ställer jag mig frågande inför vissa anglicismer.

Jag tänker på t.ex. ”mitigation”, vilken författarna valt att inte översätta. Vad är det för fel på ”mildring” eller ”lindring”, alternativt ”mildrande åtgärder” eller ”lindrande åtgärder”? Ett annat exempel är termen ”geo-engineering”: varför inte översätta det till ”geologisk ingenjörskonst”? En annan sak är att boken kan tyckas alltför ambitiös utifrån den tänkta målgruppen (”var och en som vill fördjupa sina kunskaper och sitt tänkande kring mänsklighetens kanske största utmaning”). Vissa resonemang är mycket abstrakta, intrikata och filosofiskt specialiserade (t.ex. icke-identitetsproblemet, samt stora delar av resonemangen om individuellt moraliskt ansvar i kapitel sju och åtta), till detta kommer mycket omfattande slutnoter (totalt 26 sidor och över 200 noter, med ofta långa utvecklingar på sidospår). Även om jag som arbetat med klimatetik de senaste sju åren uppskattade det ambitiösa upplägget, så är jag inte lika säker på att det tilltalar de andra i publiken.

Även om jag tycker att Brülde och Duus-Otterströms bok saknar den självreflektion jag här önskat av klimatetiken har den andra förtjänster. Den visar att den normativa dimensionen av klimatförändringarna ger upphov till en mängd intressanta filosofiska frågor. Bakom dess teoretiska förtjänster glimtar även en praktisk relevans. Och kanske det är för tidigt att säga vilken modell klimatetiken bör välja: ska den, likt bioetiken, arbeta praktikinära med handlingsvägledning som ett överordnat mål, eller, likt miljöetiken, fjärma sig från relevanta praktiker för att därmed kunna ifrågasätta begrepp och föreställningar som annars tas för givna?

ERIC BRANDSTEDT

REFERENSER

- UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change). 1992. *United Nations Framework Convention on Climate Change*. FCCC/Informal/84, United Nations.
- Parisöverenskommelsen. 2015. *The Paris Agreement*. FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1, United Nations.
- Caney, S. 2010. ”Climate Change and the Duties of the Advantaged”. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 13(1): 203–28.
- Putnam, R. 2001. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster
- Haidt J. 2012. *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Allen Lane.
- Parfit, D. 1984. *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
- Hooker, B. 2003. *Ideal Code, Real World: A Consequentialist Theory of Morality*. Oxford: Oxford University Press.
- R. Eugene Bales (1971). ”Act-Utilitarianism: Account of Right-Making Characteristics or Decision-Making Procedure?” *American Philosophical Quarterly* 8(3): 257–65.